

แนวคิดทางปรัชญา

กับการศึกษาวรรณคดี:

วิภา กงกะนันทน์

ผู้ศึกษาหรือสอนวิชาวรรณคดีหลายท่านได้มองเห็นว่านักเขียนบางท่านเอาจริงกับบทประพันธ์ของตนเองมากคือ แทนที่จะเขียนเพียงเพื่อ “ประโลมโลกย์” เท่านั้น ท่านยังมีเจตนาจะอธิบายหลักการทางปรัชญาบางอย่างอีกด้วย การศึกษางานของนักเขียนประเภทนี้ จึงทำให้เกิดความจำเป็นที่ผู้ศึกษาจะต้องให้ความสนใจ และเข้าใจหลักการของปรัชญาต่าง ๆ พอสมควร เพื่อที่จะได้เข้าใจงานประพันธ์แต่ละชิ้นเพิ่มขึ้น และตรงหรือใกล้เคียงกับเจตนาของผู้เขียนมากกว่าการที่จะไม่มีความรู้ในเรื่องเหล่านั้นเสียเลย และหากมองที่ทัศนะนี้ในมุมกลับก็คงจะได้ทัศนะใหม่ว่า การศึกษางานประพันธ์ของนักเขียนที่เอาจริงประเภทนี้ อาจช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจหลักปรัชญาบางอย่างได้แจ่มแจ้งขึ้นกว่าการศึกษาเฉพาะตัวสังขารธรรม ของลัทธิหรือปรัชญานั้น ๆ

เมื่อประมาณสิบปีก่อน นักศึกษาวิชาวรรณคดีอเมริกันบางกลุ่ม ได้ถกเถียงกันเรื่อง

อัตวินิบาตกรรมของ Richard Cory ซึ่งเป็น “คน” ในกวีนิพนธ์บทหนึ่งของ E.A. Robinson ข้อที่ถกเถียงกันคืออะไรเป็นเหตุให้ Richard Cory ยิ่งท้อตายตอนกลางคืนที่สงบเงียบคืนหนึ่งในฤดูร้อนอันเป็นช่วงเวลาที่สบายของชาว New England¹ ครูผู้สอนวิชาให้บรรยายอธิบายว่า สาเหตุที่ทำให้ Richard Coryฆ่าตัวเออนั้นเป็นความลึกลับของชีวิตที่ใครก็ไม่สามารถจะอธิบายได้ และว่าความลึกลับเช่นนี้มีอยู่ในปुरुชนทุกคน

การที่ว่าความตายของ Richard Cory เป็นความลึกลับที่ไม่มีใครสามารถอธิบายได้นี้มีสาเหตุมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า Richard Cory นั้นเป็นคนที่มียูปร่างสง่างาม มีการศึกษาดี เป็นสุภาพบุรุษทุกกระเบียดนิ้วมีเสน่ห์ และร่ำรวยยิ่งกว่าพระราชา ใครก็ตามที่มีรูปสมบัติ คุณสมบัติ และทรัพย์สมบัติขนาดนี้ ย่อมมีความปรารถนาจะมีชีวิตอยู่ในโลกให้นาน และในเรื่องก็ไม่ปรากฏ

1. E.A. Robinson เป็นชาว New England แต่ไม่ปรากฏว่า Richard Cory เป็นชาวเมืองใด และยังตัวเองที่ภูมิภาคไหนของโลก

ว่าเขามีสุขภาพไม่ดี เมื่อเขายังตัวเองตายที่บ้านในยามที่สงบเงียบและอากาศดีเช่นนั้นจึงเป็นเรื่องชวนให้สงสัย และเข้าใจไม่ได้ว่าอะไรคือเหตุที่ทำให้คนในฐานะและภาวะเช่นนั้นปลิดชีวิตตนเองออกจากโลก

ถ้าการศึกษานานประพันธ์ชิ้นนี้ของ E.A. Robinson ยุติลงตรงที่ว่าสาเหตุแห่งการทำอัตวินิบาตกรรมของเขาเป็นความลึกลับของชีวิตที่ใครก็ไม่สามารถอธิบายได้แล้ว นักศึกษาก็อาจจะขาดรสของกวีนิพนธ์บทนี้ไปมากอย่างน่าเสียดาย อย่างไรก็ตามนักศึกษามากคนมิได้หยุดยั้งการศึกษาของเขาแต่เพียงแค่นั้น เขาสามารถสืบสาวราวเรื่องต่อไปจนได้หลักฐานว่าแนวคิดทางปรัชญาของ Emerson เข้ามามีบทบาทในชีวิตของกวีหนุ่ม¹ ผู้หนึ่งอย่างลึกซึ้งในช่วงเวลาที่เขาเขียนบทประพันธ์ ซึ่งรวมพิมพ์เป็นเล่มชื่อ *The Children of the Night*² และนักศึกษาผู้หนึ่งซึ่งอาจจะเป็นอาจารย์สอนนิชาวรรณคดีในมหาวิทยาลัยจอร์เจียในอเมริกาด้วยก็ให้ความเห็นว่าผู้

ใดก็ตามที่ประสงค์จะเข้าใจกวีนิพนธ์ของ E.A. Robinson ตั้งแต่ช่วงนั้นเป็นต้นมา จะละเอียดแนวคิดทางปรัชญาของ Emerson เสียมิได้ อย่างไรก็ดี เขาก็เห็นด้วยกับผู้อื่นที่ศึกษางานของ Robinson อย่างกว้างขวางว่ายังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะอ้างว่าความคิดใดของ Emerson มีอยู่ในงานประพันธ์บทใดของ Robinson โดยเฉพาะและอิทธิพลของความคิดนั้นๆ มีอยู่เล็กน้อย หรือต้นลึกเพียงใด แม้กระนั้นก็ตามนักศึกษาค้นคว้า³ เชื่อว่าความคิดในเรื่องของกฎแห่งการชดเชย (Law of Compensation) ของ Emerson มีอิทธิพลเหนือกวีนิพนธ์หลายบทของ Robinson ที่ตีพิมพ์อยู่ใน *The Children of the Night* และว่า Richard Cory ก็เป็นกวีนิพนธ์ชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของความคิดทางปรัชญาแนวนี้³

แนวคิดเรื่องกฎแห่งการชดเชย³ Emerson ได้มาจากการสังเกตความเป็นไปแห่งสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกทั้งทางด้านวิทยา-

1. เมื่อ E.A. Robinson ตีพิมพ์หนังสือรวมกวีนิพนธ์เล่มที่สองของเขาที่ชื่อ *The Children of the Night* ซึ่งมีบทที่ชื่อ "Richard Cory" รวมอยู่ด้วยนั้นเขามีอายุได้ ๒๘ ปี

2. William J. Free, "E.A. Robinson's Use of Emerson" *American Literature* Vol. 38 No. 1 (March, 1966) PP 70-77

3. ที่เดียวกัน

ศาสตร์ (ตามแนวของนิวตัน) ทางด้านสังคม และด้านศีลธรรม แล้วสรุปเป็นกฎขึ้นว่า ธรรมชาติของโลกมนุษย์มีลักษณะเป็นทวิภาค (dual) คือเราจะสังเกตเห็นได้ว่ามีความควบคู่เกิดขึ้นอยู่เสมอในทุกส่วนของธรรมชาติ เช่นมีความมืด และความสว่าง มีความร้อน และความหนาว มีความขึ้น และความลง ของกระแสน้ำ มีการหายใจเข้า และหายใจออก ของพืชและสัตว์ ฯลฯ ลักษณะทวิภาคนี้มีอยู่ในมนุษย์ด้วย เพราะมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ Emerson เห็นว่าใครก็ตามที่มีอะไรบางอย่างเกินไปก็จะมีอะไรบางอย่างขาดไป ใครก็ตามที่มีข้อเสียก็จะมีข้อดีอยู่ด้วย คนที่มีความชั่วช้าก็ยังมีความดีงามอยู่ในตัวที่เป็นเช่นนั้น Emerson อธิบายว่าเกิดจากความมีดุลยภาพในธรรมชาติ เพราะเขาเห็นว่าธรรมชาติเกลียดการผูกขาด และอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ส่วนแนวคิดตอนที่ปรากฏเด่นชัดใน "Ricard Cory" ซึ่งเป็นใจความสำคัญของกวีนิพนธ์บทนี้ก็คือตอนที่ Emerson กล่าวว่า

"....For every thing you have missed, you have gained something else; and

for every thing you gain, you lose something...If the gatherer gathers too much, nature takes out of the man what she puts into his chest; swells the estate, but kills the owner. Nature hates monopolies and exceptions...."

....The farmers imagines power and place are fine things. But The President has paid dear for his White House...."¹

E.A. Robinson บรรยายทัศนะของคนทั่วไป ที่มีต่อ Richard Cory ชีวิตประจำวันของ "คนบนถนน" เหล่านั้น และการกระทำของ Cory ดังนี้

"We people on the pavement looked at him :

In fine, we thought that he was every thing

To make us wish that we were in his place.

So on we worked, and waited for the light,

And went without the meat, and cursed the bread;

1. Ralph Waldo Emerson, Essays : 1st and 2nd Series, (London: J.M. Dent and Co., 1906), p, 50

And Richard Cory, one calm summer
night,
Went home and put a bullet through
his head.”¹

ในขณะที่ “คนบนถนน” ทำงานต่อไป
อย่างอดอยาก โดยมีความหวังว่าสักวันหนึ่ง
ตนเองจะมีและเป็นอย่าง Richard Cory บ้าง
แต่ Cory เองกลับยิงตัวตาย

ผู้อ่านจะสังเกตเห็นได้ว่า Richard Cory
เป็นผู้ที่ “เก็บเกี่ยว” ได้มากเกินคนอื่นไป
มาก คือ ได้และเป็นทุกอย่างที่ปวงชนปรารถนา
ดังนั้นเพื่อรักษาคุณภาพ ธรรมชาติจึงคิด
ราคาสูงลิ่วสำหรับรูปสมบัติ คุณสมบัติและ
ทรัพย์สินสมบัติทั้งหลายของเขาทั้งหมด Richard
Cory ต้อง จ่าย” แพงสำหรับสิ่งที่เขาได้มา
นั่นคือเมื่อเขาได้เป็นเจ้าของทุกสิ่งทุกอย่างที่
มนุษย์ธรรมดาทั้งหลายปรารถนาเขาก็จะต้อง
เสียสิ่งซึ่งสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายปรารถนาอันได้
แก่การมีชีวิตดำรงอยู่ในโลกเป็นการชดเชย
เพื่อให้เกิดความ “ยุติธรรม” ตามธรรมชาติ

หากเราพิจารณาแนวคิดตามกฎแห่งการ
ชดเชยอย่างละเอียด และทราบว่ E.A.
Robinson นิยมชมชื่น Emerson อย่างลึกซึ้ง
ในช่วงเวลาที่เขาตีพิมพ์ “Richard Cory”
แล้ว ความตายของ Richard Cory ก็คงจะ
ไม่เป็นสิ่งลึกลับที่อธิบายไม่ได้อีกต่อไป
เพราะเราอาจอธิบายได้ว่า กวีประสงค์จะ
อธิบายความคิดในแนวนี้ด้วยการสร้างตัว
ละคร และสถานการณ์ขึ้นมา เพื่อขยาย
ความเข้าใจเรื่องของชีวิตตามปรัชญาดังกล่าว

การอาศัยแนวคิดทางปรัชญาของ Em-
erson เพื่อศึกษางานของ E.A. Robinson นี้
ทำได้ไม่ยากนัก และคงไม่มีผู้ใดคัดค้านใน
สาระสำคัญหากได้ศึกษางานของคนทั้งคู่ประ-
กอบกัน เนื่องจากทั้ง E.A. Robinson และ
Emerson เป็นคนที่เคยมีชีวิตอยู่ในสมัยที่ไม่
ห่างจากเรานัก² รวมทั้งมีเอกสาร หลักฐาน
ให้อ้างอิงที่เชื่อถือได้ว่ากวีได้รับอิทธิพลทาง
ความคิดจากปรัชญาของ Emerson ด้วย³

1. Edwin Arlington Robinson; “Richard Cory”, in Van Nostrand and Watts, (ed)
The Conscious Voice, (New York: The Bobbs – Terrill Co. Inc., 1959), p. 235

2. R.W. Emerson เกิดปี ๒๓๔๖ ถึงแก่กรรม ปี ๒๔๒๕ E.A. Robinson ๒๔๑๒-๒๔๗๘ ทั้งคู่เป็นชาว
New England และศึกษาที่สำนักเดียวกัน คือ Harvard แต่มิได้เป็นนักศึกษาพร้อมสมัยกัน

3. Free, อ้างแล้ว, หน้า ๗๐-๗๒

เมื่อหันมาพิจารณางานประพันธ์ของไทยเรบ้าง โดยเฉพาะงานแบบฉบับซึ่งกวีในอดีตที่ไกลเกินนักประวัตรรณคดีปัจจุบันจะตามไปถึงได้รจนไว้ การอาศัยแนวคติทางปรัชญาเพื่อศึกษางานเช่นนี้ อาจทำได้เพียงในลักษณะของการสันนิษฐานมากกว่าในลักษณะของการยืนยันว่างานชิ้นใดได้รับอิทธิพลจากปรัชญาแนวใด หรือผู้เขียนปรารถนาจะอธิบายหลักการของปรัชญาแนวใดในงานแต่ละชิ้นของเขา

นักศึกษาวรรณคดีไทยบางท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า บันเทิงคดีชั้นครูที่เป็น “วรรณคดีไทยแท้”^๑ นั้น มักแสดงให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาตันโตค่านหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเปลือกหรือแก่น มากหรือน้อย ขึ้นหรือลึกลงตาม ทั้งนี้โดยเหตุผลที่ว่าผู้เขียนมักใช้จิตวิทยาของมนุษย์เป็นแนวในการสร้างตัวละคร นั่นคือด้วยการแสดงให้เห็นว่ากิเลสและอวิชชา อันมีจิตของมนุษย์เป็นที่อาศัย คือบ่อเกิดแห่งพฤติกรรมต่าง ๆ

ของตัวละคร แม้ว่าไสยศาสตร์จะเข้ามามีบทบาทในงานเหล่านี้ด้วยก็ตาม แต่ไสยศาสตร์จะปรากฏตัวในฐานะของ ‘เครื่องมือ’ ที่มนุษย์นำมาใช้และบังคับได้ มิใช่ในฐานะของพลังอิทธิพล ซึ่งอยู่นอกเหนืออำนาจมนุษย์ เช่นบทบาทของพระเจ้าหรือพระพรหม เป็นต้น

บทประพันธ์ที่กวีในอดีตได้รจนขึ้นที่น่าสนใจชวนให้ใคร่วิเคราะห์ ตามแนวคติทางปรัชญาเรื่องหนึ่งก็คือ *ลิลิตพระลอ* แต่ด้วยเหตุที่ประวัติของลิลิตเรื่องนี้ยังมีคัมภีร์อยู่ในเรื่องที่ว่าใครเป็นผู้แต่ง แต่งในสมัยใด ผู้แต่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาแนวใด หรือปรารถนาจะอธิบายหลักการของปรัชญาใดผู้เขียนบทความนี้จึงไม่ได้รับความสะดวกเช่นที่ Free ได้รับเมื่อวิเคราะห์กวีนิพนธ์ของ E.A. Robinson ด้วยแนวคติทางปรัชญาของ Emerson อย่างไรก็ดีด้วยความหวังที่จะได้มีส่วนช่วยให้นักศึกษาวรรณคดีในบ้านเมืองของเรามีขอบเขตของเรื่อง ที่จะนำมาช่วย

๑. ตัวอย่างบทประพันธ์ในความหมายนี้ คือ *ลิลิตพระลอ* พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน ซึ่งต่างจากบันเทิงคดีที่เป็นวรรณคดีไทยไม่แท้ คือ *ทอม* *เนื้อเรื่อง* หรือ *โครงเรื่อง* หรือ *ที่แปล* หรือ *แปลง* จากวรรณคดีต่างประเทศ เช่น *อนิรุทธคำฉันท์* *อิเหนา* *รามเกียรติ์* *สามก๊ก* ฯลฯ ทั้งนี้ไม่นับงานประเภทวรรณคดีทางศาสนา เช่น *ไตรภูมิ*, *นันทโศภนทีสุต* *คำหลวง*, *พระปฐมสมโพธิกถา* ฯลฯ

พิจารณาให้กว้างขวางขึ้น ผู้เขียนจึงใคร่ขอเสนอข้อสันนิษฐาน เรื่องแนวความคิดทางปรัชญาในลิลิตพระลอ ดังนี้

ผู้เขียนมีความเชื่อว่าผู้ใดก็ตาม ที่ได้ประพันธ์ ลิลิตพระลอ ขึ้น ได้สร้างขึ้นมาได้ เพราะอยู่ใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาโดยไม่รู้ตัว ก็เพราะประสงค์จะแสดงแนวคิดเรื่องชีวิตตามหลักพุทธศาสนา โดยอาศัยวิธีการของ “นิยายประโลมโลกย์” เป็นพาหนะ แต่พุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในลิลิตพระลอ นั้น เป็นพระพุทธรูปแบบไทย มิใช่เป็นพุทธศาสนาแท้ ดังที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่องกามนิต¹

คำว่า “พุทธศาสนาแท้” นี้ ผู้เขียนหมายถึงพุทธศาสนา ที่มองชีวิตว่า มีสามัญญลักษณะสามประการ กล่าวคือ มีความไม่เที่ยงแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไม่หยุดยั้ง มีความเป็นทุกข์ และมีความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน พุทธศาสนาที่แท้แสดงัจฉธรรม ๔ ประการของชีวิต อันได้แก่ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ซึ่งได้แก่ อริยมรรค และจุดหมายปลายทางของชีวิตตามอุดมคติของพุทธศาสนาที่แท้คือ

นิพพาน อันได้แก่สภาวะที่ดับสิ้นของปัญจขันธ์ เราจะเห็นธรรมชาติต่าง ๆ เหล่านี้ได้ชัดในนวนิยาย เรื่อง กามนิต ตั้งแต่ต้นจนจบ คือ ทั้งภาคพื้นดิน และภาคสวรรค์ ในเรื่องนี้ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นว่า แม้สวรรค์หรือพรหมโลกก็มีไข้ ๆ พึ่งปรารถนา เพราะยังขาดความสงบ ยิ่งเป็น ๆ มิได้ปลอดจากความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ดังจะสังเกตได้จากบทสนทนาระหว่าง กามนิต กับ วาสฏี วีนสวรรค์ดังนี้

“เช่นนั้น หล่อนก็รู้สึกสิ่งซึ่งเลิศกว่าพรหมโลกน้อยอย่างนั้นหรือ”

“พรหมโลกนี้ กำลังจะสิ้นไปเธอก็เห็นอยู่ แต่มีแห่งหนึ่งไม่มีความสิ้นไป ไม่มีเบื้องต้นและเขตสุด ซึ่งพระบรมศาสดาเคยตรัสว่ามีอายตนะ (แดน) อันหนึ่งไม่ใช่ดิน น้ำ ลม ไฟ ไม่ใช่นามธรรม มีอารมณ์ยึด ไม่ใช่โลกนี้โลกหน้าไม่ตั้งอยู่ในทิศไหน ตำบลไร ไม่ใช่เมืองแก้ววิเศษรุ่งเรืองไพศาล ไม่ใช่ ที่ไปที่มา ที่เคลื่อนที่หยุดไม่มี ที่ยึดเกาะเกี่ยวไม่มี เกิด ไม่มีตาย แต่เป็นที่สุดแห่งทุกข์ เรียกว่าพระนิพพานเป็นของลึกซึ้ง นึกเห็นเอาด้วยยาก นึกรู้ตามด้วยยาก ภาวคะเนเอา

1. ทั้งนี้โดยมองจากพัฒนาการของตัวละครเอก คือ กามนิต และวาสฏี เป็นหลัก

ไม่ได้ เป็นของประณีต ละเอียด เพราะ
 รำบับสังขารทั้งปวง เพราะสลัดกันกิเลสทั้ง
 ปวง เพราะสิ้นความส่ายากจึงเป็นที่สงบ
 เยียบ เป็นที่ดับเย็นสนิท บัณฑิตก็พึงทราบ
 ได้เอง”¹

บทสนทนาระหว่างพระบรมศาสดา กับ
 วาสสิฏฐิ ท่อนหนึ่งสะท้อนสังขารธรรมสำคัญของ
 พุทธศาสนา ดังนี้

“ดีแล้ว ท่านยังยึดถือตนอยู่หรือ
 เปล่า?”

“ข้าพระองค์รู้แจ้งซึ่งตนแล้ว พระเจ้า
 ข้า เหมือนผู้ลอกกาบกล้วยออกจะไม่พบ
 แก่นในต้นกล้วยนั้นฉันใด ข้าพระองค์ก็ได้
 เรียนรู้แจ้งซึ่งตนว่าเป็นสภาพแปรปรวนไม่
 คงที่ถาวรเพราะหาแก่นสารมิได้ แล้วข้าพระ
 องค์ก็ย่อมละความอาลัยยึดถือคือถึงเสียด้วย
 ความหยั่งทราบเท่าที่เป็นจริงว่า “นี่ไม่ใช่
 ของเรา นี่ไม่ใช่อาตมอันของเรา มีแต่มายา
 เท่านั้น”

“ดีแล้ว บัณฑิตท่านยังยึดถืออยู่แต่พระ
 ธรรมอย่างเดียวหรือ?”

“ข้าแต่พระองค์ พระธรรมเป็นเครื่อง
 นำให้ข้าพระองค์ไปสู่จุดที่หมายเปรียบเสมือน
 ผู้ที่ข้ามลำธาร โดยอาศัยแพเป็นเครื่องข้าม
 ครั้นเมื่อถึงฝั่งที่หมายแล้วก็ไม่ต้องแวะแพนั้น
 ต่อไป หรือไม่ลากเอาแพนั้นขึ้นไปด้วย เพราะ
 ฉะนั้นในบัดนี้ได้ปล่อยอะไร ๆ ทั้งสิ้น จน
 พระธรรมนั้นแล้ว ไม่ได้เกาะเกี่ยวอะไรอีก
 ต่อไป”

“ดีแล้ว เมื่อไม่เกาะเกี่ยวในสิ่งใด ปราศ
 จากความพัวพันในสิ่งใด ๆ มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ
 ว่ามีแต่มนโธธาตุนั้นเพียงเป็นคู่สำหรับญาณ
 คือความรู้อันแจ่มใสและสำหรับสติโดยเฉพาะ
 ทั้งไม่อาศัยเกาะเกี่ยวอะไร ๆ ในภพเลย ดังนั้น
 ท่านก็จะขึ้นไปสู่ที่อันเป็นแดนแห่งศานติอย่าง
 ตถาคตได้”²

ท่านผู้ประพันธ์ได้บรรยายอวสานของवासिष्ठी
 และกามนิธ ดังนี้

वासिष्ठी ได้สิ้นชาติภพไปแล้ว ล่องไปใน
 ลักษณะซึ่งไม่มีเชื้อเกิดเหลืออยู่เลย ถึงพระ
 เป็นเจ้ามหานุภาพองค์ใดองค์หนึ่งหรือเทวดา
 มารพรหม จะค้นหาก็ไม่พบร่องรอย³

และ

1. เสฐียรโกเศศ และ นาคะประทีป, (แปล), กามนิธ (บรรณาการ : ๒๕๑๒), หน้า ๔๕๖
2. เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๖๑-๔๖๓
3. เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๖๓

ในเวลาไม่ช้า ดาวเทพบางองค์ก็เริ่มสังเกตเห็นว่ามีดาวเทพอยู่องค์หนึ่ง ท่ามกลางพวกตนหาได้ส่องแสงรุ่งเรืองสว่างขึ้น โดยลำดับไม่ กลับมีลักษณะตรงกันข้ามคือหริ่มวลลงไป

เหล่าดาวเทพจึงร้องเตือนว่า

“ท่านผู้เป็นภราดา ท่านพึงหันไปพ่ง ท้าวมหาพรหม เพื่อได้รับแสงให้เกิดความสว่างรุ่งเรืองยิ่งขึ้น เพราะท่านก็ผู้หนึ่งเป็นภราดาในหมู่เรา อันท้าวมหาพรหมได้เรียกให้มาร่วมเสวยความบันเทิงสุข ด้วยอาศัยรัศมีแห่งท้าวเธอฉายส่องมาให้”

แม้ทวยเทพร้องบอกมาเช่นนั้น กามนิตจะได้เอาใจใส่ หรือฟังก็ไม่

แต่แสงของกามนิตก็คงหริ่ลดลงอยู่เรื่อย ประหนึ่งว่าใกล้ความดับอยู่แล้ว

ท้าวมหาพรหมทรงปริวิตกว่า

“ดาวนี้ดวงเดียวที่พ้นอำนาจเรา ไปได้ เช่นนั้นเป็นอันว่าเราไม่ได้ทรงสรรพศักดิ์แท้จริงเสียแล้ว เราไม่แจ้งว่าดาวดวงนั้นจะไปทางไหนด้วย เช่นนั้นเป็นอันว่าเรามีได้เป็นสัตัพัญญู เพราะดาวเทพดวงนั้นจะมีได้ดับ

ไปเหมือนความดับ คือความตายที่มีแก่ชีพอื่นทั้งหลาย ซึ่งแล้วไปเกิดใหม่ตามกรรมปรุงแต่งไว้ ดาวดวงนั้นไม่ยินดีรับแสงของเรา เพราะเห็นทางสว่างในวิถีไหนหนอ? เช่นนั้นคงมีความสว่างที่รุ่งเรืองกว่าเราอยู่ในวิถีตรงข้ามจากเรา

ครั้งแล้ว ท้าวมหาพรหมก็ทรงเรียกเอาบรรดาศักดิ์ที่แผ่ไปทั่ววิสุวากาศโลกานุกโลกก็ถึงระยะกาลประลัย เข้าสู่ความมืดแห่งพรหมราตรีกาลอีกคำรบหนึ่ง และท้าวมหาพรหมก็รวบรวมรัศมีให้มาอยู่ในที่แห่งเดียว ฉายพุ่งตรงไปที่กามนิต อันเป็นแสงมีอำนาจพอที่จะให้สกลโลกนบด้วย แสงโกฏิลูกเป็นไฟ แล้วให้รัศมีนั้นกลับคืนมาสู่พระองค์และแผ่ปล่อยไปในวิสุวากาศขึ้นเป็นคำรบใหม่

ถึงตอนนี้ ท้าวมหาพรหมควรทอพระเนตร ดาวกามนิตสุกสว่างขึ้น กลับเห็นแสงริบหรี่หนักลงเรื่อยไปจนดับวูบไม่มีเหลือ

กามนิตก็ถือเอาซึ่งสัญญาธิเป็นบุญ-วัตร ก็ดื่บรอบจรมิจิตสิ้นเชื้อไปเองเหมือนแสงไฟในโคมที่ดับเพราะหมดน้ำมันหล่อเลี้ยงได้ไว้จนหยาดสุดท้าย ฉะนั้นแล¹

1. เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๓๑-๔๓๖

วิถีชีวิตของตัวละครเอกในเรื่อง กามนิต แสดงให้เห็นสามัญญลักษณะ ๓ ประการของชีวิต แสดงให้เห็นอริยสัจธรรม ๔ ประการ และแสดงความเชื่อในเรื่องนิพพานอย่างชัดเจนเมื่อตัวละครเอกทั้งคู่ผ่านทุกข์—สุข ความไม่เที่ยงแท้ ทั้งในมนุษย์โลก และพรหมโลกแล้ว และหลังจากได้พยายามจัดกิเลส และอวิชชาด้วย “เครื่องมือ” จากพระพุทธศาสนา โดยเล็งเห็นพุทธธรรมอย่างแจ่มแจ้ง และปฏิบัติธรรมอันเป็นเครื่องมือสำหรับจัดกิเลส และอวิชชาได้สำเร็จแล้วทั้งวาสิวสุและกามนิต ก็ดับขันธเข้าสู่ นิพพาน อันเป็นสภาวะที่แม้อำนาจของพรหมก็ไม่อาจบังคับได้ดังกล่าวแล้ว

นวนิยายเรื่อง กามนิต นี้ บางท่านอาจเรียกว่าเป็น “วรรณคดีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา” และอาจไม่มีผู้ใดเถียง เพราะสาระสำคัญของเรื่องอันเห็นได้จากการดำเนินเรื่องและบทสนทนาของตัวละครสำคัญๆ แสดงให้เห็นปรัชญาของพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน นอกจากวิถีชีวิตของตัวละครสำคัญในเรื่องก็ดำเนินไปตามความเชื่อของปรัชญา

แนวนี้เป็นสำคัญ มีหน้าซ้ำยังมีบทบาทของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่อย่างมากด้วย

ส่วนลิลิตพระลอ^๑นั้นเล่า ความเด่นของเรื่องจะไม่ใช่ว่าอยู่ที่พุทธปรัชญา เช่นในกามนิต เพราะวิถีชีวิตของตัวละครเอกดำเนินไปอย่างน่าตื่นเต้นโลดโผน ประทับใจ จนบัดนี้ปรัชญาที่ผู้แต่งอาจจะเจตนาแสดงหรือที่มีอิทธิพลต่อการสร้างตัวละครของผู้ประพันธ์ไปเสียสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้ผู้อ่านและนักวิจารณ์โดยทั่วไปมักมอง ลิลิตพระลอ ในฐานะเป็นเรื่องรักที่ประทับใจเป็นใหญ่ นักวิจารณ์บางท่าน เห็นว่าเป็นเรื่องพิศวาสอนลามกหยาบคาย^๒ บางท่านเห็นว่าหากผู้อ่านหวังจะได้อย่างอื่นนอกจากความไพเราะจากลิลิตพระลอ แล้วก็น่าจะผิดหวัง^๓ และบางท่านก็จัดให้ลิลิตเรื่องพระลอเป็น “วรรณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา” อยู่ในทำเนียบเดียวกับ ไตรภูมิพระร่วง มหาชาติคำหลวง พระมาลัยคำหลวง มหาเวสสันดรชาดก ปฐมสมโพธิกถา และ ฯลฯ^๔

1. “อินทราวุธ” “ลิลิตพระลอ....วรรณคดีศักดิ์นา” ใน ข้อคิดจากวรรณคดี,
2. ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์วรรณคดีไทย. (โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : ๒๕๑๓), หน้า ๖๘
3. พรพรรณ ชรานุมาส, วรรณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา. (บรรณกิจเทรตติง) : ๒๕๑๕

ผู้เขียนบทความนี้ไม่เห็นด้วยกับทัศนะต่าง ๆ ข้างต้น คือไม่ถือว่า ลิลิตพระลอ เป็นเพียงนิยายรักประทับใจ ที่ผู้อ่านไม่น่าหวังจะได้อะไรอื่นนอกจากสุนทรียรส หรือเป็นนิยายพิศวาสอันลამกหยาบคาย หรือเป็นวรรณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในทำนองเดียวกับ ไตรภูมิพระร่วง-มหาชาติคำหลวง พระมาลัยคำหลวง และ ฯลฯ แต่ผู้เขียนมีความเห็นว่า ลิลิตพระลอ เป็นบันเทิงคดีที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของความเชื่อในพุทธศาสนาแบบไทย

พุทธศาสนาแบบไทย อันเป็นความเชื่อผสมระหว่างพุทธธรรมกับไสยศาสตร์นั้นมีลักษณะเด่นสองประการ ซึ่งจะเห็นได้จากพฤติกรรมของผู้ที่มีความเชื่อเช่นนั้น คือ

ประการแรก ผู้ที่มีความเชื่อเช่นนั้นมักกล่าวว่า กิเลส และอวิชชาเป็นบ่อเกิดแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ และสิ่งที่กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ คือ “กรรม” อันเป็นคำที่มีความหมายกว้างมากคำหนึ่ง ในการศึกษาพุทธศาสนา เพราะอาจหมายถึงการกระทำของตนเอง ทั้งในชาติ^๕ และในชาติที่แล้วๆ มา หรืออาจหมายถึงการกระทำของผู้อื่นที่เป็นมนุษย์ด้วยกันก็ได้ แต่โดยทั่วไปมิได้หมาย

ถึง การกระทำของอำนาจลึกลับเหนือการควบคุมของมนุษย์ เช่น อำนาจของพระเจ้า หรือพระพรหมเป็นต้น ผู้ที่มีความเชื่อในพุทธศาสนาแบบไทยมักมองเห็นชีวิตว่ามีสามัญญลักษณะเพียงสองประการคือ มี “อนิจตา” และ “ทุกขตา” แทนที่จะเห็นครบไตรลักษณ์ และพุทธศาสนิกประเภทนี้มีความหวังสูงสุดแก่ชีวิตใน “สวรรค์” แทนที่จะมุ่งถึงนิพพาน

ประการที่สองผู้ที่มีความเชื่อในพุทธศาสนาแบบไทยรับไสยศาสตร์เข้ามาให้มีบทบาทในชีวิตของตน และของผู้ที่ตนเกี่ยวข้องด้วย แต่ให้เข้ามาในฐานะ “เครื่องมือ” ที่ให้ความสะดวกเป็นครั้งคราว และอยู่ในฐานะที่มนุษย์บังคับได้ เช่นเดียวกับฐานะของประติษฐานกรรมที่เป็นผลของวิทยาการสมัยใหม่ เช่น โทรศัพท์ วิทยุ ยานอวกาศต่างๆ ส่วนการส่งอำนาจจิต หรือ อำนาจทางไสยศาสตร์เช่น สลาเหิน ไปบังคับผู้ที่อยู่ไกลตน ก็มีหลักการที่อยู่บนพื้นฐานเดียวกันกับ การควบคุมในระยะไกลของเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์นั่นเอง การกระทำของผี ก็คล้ายกับการกระทำของเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ในแง่ที่ว่าเรามองไม่เห็นตัวตนของผู้กระทำ เห็นแต่เพียงผลของการกระทำเท่านั้น เช่นภาพ และเสียงจากจอโทรทัศน์ ที่ส่งจากดาวเทียม ขีปนาวุธ

หรือนาฬิกาที่จับเวลาได้ละเอียดถึงเศษส่วน พันวินาทีเป็นต้น ในขณะที่เครื่องมือต่าง ๆ ดังกล่าวสร้างขึ้นโดยมนุษย์ “ผี” ก็สร้างขึ้นโดยมนุษย์ด้วย เช่นกัน¹

ความเชื่อสองประการข้างต้นนี้ปรากฏขึ้นควบคู่กันในจิตใจของคนไทยจำนวนไม่น้อยที่อ้างว่านับถือพุทธศาสนาเพราะเรามองเห็นความควบคู่นี้ได้จากพฤติกรรมของเขา อย่างไรก็ตาม กิจความเชื่อทั้งสองประการนี้มีสัดส่วน และความหนักเบาต่างกันในแต่ละคน พุทธศาสนิกประเภทนี้ มักอ้างหลักจริยธรรมของพุทธศาสนาเป็นเกณฑ์วัดความดีความชั่วของคน เป็นเกณฑ์สำหรับอธิบายพฤติกรรม และชะตากรรมของชีวิต และมักอ้างพุทธภาษิตสำหรับสอนผู้อื่น และบางทีก็สอนตนเองด้วย ในขณะเดียวกันก็ยอมรับเรื่องการทรงเจ้า เข้าผี และอิทธิพลของ “ปู่” สำนักต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน

เมื่อพิจารณา ลัทธิพระลอ อย่างละเอียด จะพบว่าลักษณะความเชื่อประการต่างๆ ดัง

กล่าวข้างต้นปรากฏอยู่อย่างเด่นชัดในพฤติกรรมของตัวละครสำคัญ และในการดำเนินเรื่อง

แนวความคิดจากพุทธศาสนาสุภาษิตที่ว่า “กามทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีทุกข์มาก มีพิษมากดังก้อนเหล็กที่ร้อนจัด เป็นต้น เค้าแห่งความคับแค้นมีทุกข์เป็นผล”²

นั้นเห็นได้จากพฤติกรรมของพระลอพระเพื่อน พระแพง ซึ่งแสดงว่าเป็นผู้ที่ลุ่มหลงและหมกมุ่นอยู่ในกามกิเลสจนลืมเหตุลืมผล ลืมฐานะ และความถูกต้องทั้งทางโลกและทางธรรมเสียสิ้น เหลือไว้เพียงกามตัณหาอันเป็นความปรารถนาขั้นหยาบของสัตว์โลกในวัยกำดัดเท่านั้น แต่เนื่องจากตัวละครทั้งสามเป็นมนุษย์ และอยู่ในสังคมมนุษย์ที่มีกิเลสอื่น ๆ ที่ซับซ้อนครอบครองอยู่ด้วย อันต่างจากกิเลสอื่น ๆ และหยาบ ๆ ของสัตว์โลกชั้นต่ำกว่า ความมัวเมาในกิเลสขั้นหยาบของตัวละครดังกล่าวจึงก่อให้เกิดผลเป็นเรื่องน่าอนาถใจ ซึ่งต่างจากผลของการกระทำของ

1. อ่านบทความของ วิชา เสนานาญ เรื่อง “คนกับภาษา” ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ มิถุนายน-สิงหาคม, ๒๕๑๑ และ Wandell Johnson, People in Quandaries (Harpdr & Row, H.Y.: 1946), บทที่ ๑-๓, หน้า ๑-๑๖๘

2. พุทธศาสนาสุภาษิต, เล่ม ๓ (มหาเมกุฏราชวิทยาลัย : ๒๕๑๕), หน้า ๕

สัตว์อื่นอันมีบ่อเกิดมาจากที่เดียวกัน

พฤติกรรมของพระลอและซุ้รักทั้งสอง
เป็นตัวอย่างที่อธิบายแนวคิดทำนองเดียวกัน
จากพุทธศาสนสุภาษิตบทอื่นๆ อีกเช่น

“ไฟเสมอด้วยราคะ ไม่มี”

“ความอยากมีอารมณ์หาที่สุดไม่ได้เลย”

“ความอยากยอมเสียสละในชน”

“ความอ้อมด้วยกามทั้งหลายไม่มีในโลก”

“ทุกข์ (อื่น) ยิ่งกว่ากาม ย่อมไม่มี”¹

ผู้ประพันธ์ได้บรรยายอาการของพระ
เพื่อนพระแพงหลังจาก ได้ยินข่าวความงาม
ของพระลอที่เห็นด้วยสายตาของนางพี่เลี้ยง
ด้วยคำบอกเล่าของพระเพื่อนพระแพง และ
ด้วยสายตาของตัวผู้ประพันธ์เองดังนี้

นางโรยนางรันชน	ไปเยือน
เห็นราชสองหมองเหมือน	ดั่งไข
ทุกวันดูดวงเดือน	งามขึ้น ไส้ร่นา
หมองดั่งนขาไหว	บอกข้าขอฟัง
	หนังรา

ผิวไข้พูนพยาริไซรี
ไข้หลากทั้งหลายใคร
ไข้ใจแต่จักตาย
สองพี่น้องในไว้

ยาหาย ง่ายนา
ช่วยได้
ดีกว่า ไส้ร่นา
แต่ถ้า เฝ้าเพื่อ²

และ

โครง ๔

เอ็นดูสองราชไท้
ทาบเห็นโหยหา
พระลอราชจักมา
สองราชละห้อยให้

ธิดา ท่านนา
อกไหม้
ถ้าไป มาเลย
แต่ถ้า ภูบาล³

ส่วนพระลอนั้นเล่าหลังจากที่ได้ข่าว
ความงามของพระธิดาทั้งสอง แห่งเมืองสรอง
และถูกเสน่ห์ที่ส่งมาทางอากาศแล้ว ท่านผู้
เขียนก็บรรยายว่าพระองค์มีอาการดังนี้คือ

บัดนี้บัดนอนลูก
ไอศวรรย์บ่ เป็นสุข
โหยคะนึ่งเสน่ห์สร้อย
พระลอ บ สร้างเศร้า
หลับมะเมอหาสอง
เกลิ้มไคล้ หวาดใจปอง
คิดคะนึ่งโอ้อ้า

ละห้อย
เสวยโสภ ไส้ร่นา
บ่ได้ส่วงเสบย
ศรีหมอง อยู่นา
หนุ่มหน้า
ปองไป ลุเลย
ใคร่กลั่นใจตาย⁴

1. พุทธศาสนสุภาษิต, เล่ม ๑ (มหาภูมิบาลวิทยาลัย : ๒๕๖๖),

2. ลิลิตพระลอ, (กระทรวงศึกษาธิการ : ๒๕๑๕), หน้า ๗

3. เล่มเดียวกัน, หน้า ๓๓

4. เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๔

นอกจากอาการ “ไข้” อันเป็นพิษของ
กามตัณหาที่ก่อให้เกิดความทุกข์แก่พระลอ
เองแล้ว พฤติกรรมของพระลอในการที่จะ
แสวงหาทางดับทุกข์ และหาความสุขให้แก่
ตนเองยังก่อให้เกิดความทุกข์แก่ผู้อื่น โดย
เฉพาะแก่มารดาและภรรยาอีกด้วย พฤติกรรม
เช่นนี้ตรงกับพุทธศาสนสุภาษิตข้อบทหนึ่งที่ว่า

“ผู้ใด ต้องการสุขเพื่อตน ด้วยการก่อ
ทุกข์แก่ผู้อื่น ผู้นั้นชื่อว่าพัวพันไปด้วยเวร
ย่อมไม่พ้นจากเวร”¹

ใครก็ตามที่ได้ศึกษา ลิลิตพระลอ อย่าง
ละเอียดแล้วย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่าชีวิตพระลอ
ตั้งแต่ตอนที่ถูกอำนาจ “เสน่ห์” ของพระ
เพื่อนพระแพงแล้วมิได้พัวพันไปด้วยเวรและ
พ้นจากเวรเลย

ลิลิตพระลอ มิได้แสดงเพียงแนวคิด
ตามพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกมานี้เท่านั้น หาก
เนื้อเรื่องยังได้แสดงให้เห็นอีกว่า ชะตาชีวิต
ของพระลอ พระเพื่อน พระแพง นั้นถูก
กำหนดโดยกรรมทั้งของตนเองในชาตินี้บ้าง
กรรมเก่าในชาติก่อนบ้าง และโดยเฉพาะ

พระลอยังต้องรับกรรมที่พระราชบิดาก่อขึ้น
อีกด้วย

โปรดสังเกตเหตุการณ์เมื่อพระพี่เลี้ยงทั้ง
สองของฝ่ายหญิงไปขอให้ปู่เจ้าสมิงพรายช่วย
เจ้านายของตนให้พ้นจากความตาย เพราะ
“กามกรรหายเหิมไหม้” ด้วยถ้อยคำว่า
ทุกขธิดาเท่าฟ้า เห็นแต่พระเจ้าข้า
พระปู่เจ้าองค์เดียว

กามกรรหายเหิมไหม้ พระช่วยพระ
ชักให้

ราชพันความตาย²
ปู่เจ้าได้ฟังดังนั้นก็

ปู่ก็ริญาณเล็งดูจะช่วยเหลือฤทธิมาตร ฐ
ทั้งมวลทุกอัน ด้วยผลกรรมเขาแต่ก่อนทำ
หย่อนหย่อนตึงตึง ส่วนจะถึงบิหมียุดเท่าว่า
พลันสุดพลันม้วยด้วยผลกรรมเขาเอง

หากข้อความที่ว่า “รู้ทั้งมวลทุกอัน”³
หมายความว่าปู่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นในตอนปลาย
ของชีวิตของคนทั้งสอง และเกิดด้วยลักษณะ
ใด หากได้พบพระลอ และปู่ก็ยังช่วยให้ได้
พบ ซึ่งเท่ากับว่าปู่เป็นผู้นำเยาวชนทั้งคู่ไปสู่
ความตายอย่างน่าอนาถ แล้วก็อาจหมาย

1. พุทธศาสนสุภาษิต, เล่ม ๒ (มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย : ๒๕๑๖), หน้า ๒๔

2. ลิลิตพระลอ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๑

3. เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๒

ความต่อไปได้ว่า ปู่รู้ว่าปู่ไม่ช่วยเขาจะต้องประสบชะตากรรมเช่นนั้น เพราะเป็น “ผลกรรมเขาเอง” ซึ่งเป็น “ผลกรรมเขาแต่ก่อน”

การที่ผู้ประพันธ์กำหนดให้ปู่เห็นและคิดเช่นนั้นจะเกิดจากเหตุอื่นไม่ได้เลย นอกจากเหตุที่มาจากแนวคิดที่ว่า “กรรม” เป็นตัวกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะป็นกรรมเก่าในชาติก่อน หรือกรรมใหม่ในชาตินี้ก็ตาม และไม่ว่าผู้เขียนจะเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมในลักษณะนั้นหรือไม่ก็ตาม

นอกจากจะแสดงเรื่องอิทธิพลของ “กรรม” แล้ว ลิลิตพระลอ ยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า กิเลส และอวิชชา เป็นบ่อเกิดแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ และมนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกที่จะซัดจหรือไม่ซัดจกิเลส และอวิชชาของตน กล่าวคือเลือกวิถีชีวิตของตนได้ด้วย

กามตัณหาเลือกไล่พระลอให้ค้นค้นไปหาพระเพื่อนพระแพงทั้งๆ ที่มีนางทำให้สังหรณ์ใจว่าจะต้องไปพบกับความตาย พระลอก็ยัง เลือก ไปตามบัญชาของกิเลสแทนที่จะ เลือก กลับซึ่งเป็นการทวนกระแสกิเลส การที่ผู้เขียนสร้างพระลอให้มีเสรีภาพในการ

เลือกเช่นนี้ ย่อมชี้ให้เห็นว่าผู้เขียนต้องการจะแสดง (หรือ เชื่อ) ว่ามนุษย์สามารถเลือกวิถีชีวิตให้แก่ตนเองได้ด้วย เพราะถ้าผู้เขียนต้องการแสดง (หรือ เชื่อ) ว่าพระเจ้าหรืออำนาจลี้ลับภายนอก เป็นผู้เผด็จการที่กำหนดชะตาชีวิตให้มนุษย์แล้วผู้เขียนย่อมไม่ให้พระลอมีโอกาสแม้แต่จะคิดเลือก เรา จะเห็นเสรีภาพในการเลือกของพระลอชัดเจนขึ้น หากเราเปรียบเทียบกับความไร้เสรีภาพของพระสมุทรโฆษ ในตอนสำคัญที่สุดตอนหนึ่งในชีวิต ซึ่งอยู่ในระยะเวลาใกล้เคียงกับช่วงชีวิตเดียวกันกับพระลอตอนนั้นคือ ตอนที่ไปสมสู่กับนาง พินทุมคติ พระสมุทรโฆษไม่เคยได้ข่าวนางพินทุมคติก่อนเลย อยู่ๆ กำลังบรรทมหลับสบายๆ เทวดาก็เกิดใจดี อุ้มพระองค์ไปวางบนเตียงของพระธิดาโณมงามของกษัตริย์อีกเมืองหนึ่งจนเมื่อ

สองสมสู่เล่นกลอยกล กามาโดยดล
ตระการเทยรทุกลอบอง

แล้วเคลิ้มหลับในแท่นทอง ขาวดารอง
รอง

แลแสงจรัสส่องศรี¹

แล้วพอรุ่งสางเทวดาองค์นั้นก็เหาะมา

1. พระมหाराชครู, สมุทรโฆษคำฉันท์, (คุรุสภา : ๒๕๐๔), หน้า ๑๓

เปลื้องกรพระปลดปลง ไปต่อเอาเองค

พระอนุชนงพงา

จึงขกกรแกวกัลยา จากพระราช
บาราสบุรุษักตน¹

แล้วอุ้มพระสมุทรโหมะออกไปจากเตียง
ทั้งนางพินทุมตีไว้ให้บรรทมอยู่พระองค์เดียว
ตามเดิมทั้ง ๆ ที่คนทั้งคู่อยังหลับสนิท

ส่วนพระลอนันต์นอนอยู่เต็มตา เมื่อจะไป
พบพระเพื่อนพระแพง ผู้เขียนแสดงให้เห็น
ว่าพระลอมีความสำนึกที่ตนอยู่ตลอดเวลา ได้
มีการ “อภิปราย” กันอย่างกว้างขวางระหว่าง
พระมารดาและตัวพระลอ และใจของพระลอ
เองก็ได้โต้เถียงกันในปัญหาที่ว่าควรไปต่อให้
พบพระเพื่อนพระแพงหรือ ควรกลับ อย่างไร
ก็ดี สำนึกที่ตนของพระลอถูกอำนาจของไฟ
ราคะ และมีความมานะในทางผิดครอบงำ
ทำให้พระลอตัดสินใจเลือกไป แม้รู้ว่าจะไป
ตาย และรู้ว่าการไปของพระองค์จะก่อให้เกิด
ทุกข์ใหญ่หลวงแก่พระมารดาก็ตาม

โปรดสังเกต “คำขาด” ที่พระลอยื่นแก่
พระมารดาหลังจากที่ได้มีการอภิปรายกันใน
เรื่องที่พระลอขออนุญาตไปหาพระเพื่อนพระ
แพง และได้รับการทัดทานจากพระมารดา

กึ่งนี้

ผิไปถึงแล้วและ

ตกรรกแสนคล้าย

เสวยสุขโสดเสวยสวรรค์

บ อยู่เลยลาให้

ถึงกรรมมี กิด

หม่นใหม่

เพราะอยู่กิด

ริราชแล้วจักไป²

การทักทวนจากพระมารดา และจากพี่
เลี้ยงอีกสองคนทำให้พระลอต้องคิดหนัก
ตลอดเวลาแม้จะได้ออกเดินทางมุ่งหน้าไปสู่
เมืองสรองแล้วก็ตาม ความลังเลหวั่นหน้า
พระวongหลังที่รบกวนจิตใจพระลออยู่ตลอดเวลา
เพราะต้องเลือกระหว่างความกตัญญูต่อพระ
มารดา และความปรารถนาของหัวใจตนเอง
ซึ่งมีผลในทางปฏิบัติที่ขัดกัน ทำให้พระลอ
หันเข้าหาการเสี่ยงทาย เป็นที่พึงทางใจ แต่
แม้ผลของการเสี่ยงทายจะปรากฏในลักษณะที่
บอกให้รู้ว่าถ้าพระองค์ไปต่อก็จะไม่รอดชีวิต
กลับมาเฝ้าพระมารดาพระลอก็เลือกไปต่อ

สภาพจิตที่สับสนเช่นนี้มีได้เกิดขึ้นแก่
พระสมุทรโหมะเพราะพระองค์มิใช่ผู้เลือก
ทางชีวิตให้ตนเองเช่นพระลอ

ในขณะที่ผู้เขียนแสดง จะโดยจงใจหรือ
ไม่ก็ตาม ให้เห็นว่ากิเลสชนิดและระดับต่างๆ
อันมีใจมนุษย์เป็นที่อาศัยเป็นสิ่งที่มียุทธิพล

1. เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๔

2. ลิลิตพระลอ, อ้างแล้ว, หน้า ๔๘

เหนือการกระทำของพระลอ ผู้เขียนก็แสดง
ด้วยว่าอวิชชาคืออิทธิพลต่อพฤติกรรมของตัว
ละครด้วย เช่น พฤติกรรมของพระนางบุญ
เหลือ เมื่อเห็นพระลอมีอาการวิปริต ซึ่งแท้
ที่จริงเป็นอาการปกติของผู้ที่ถูกคุมด้วยพิษรัก
อย่างแรง พระนางก็ให้ไปหาพระโอรมา
โดยมิชักช้า

หาหมื่นหมื่นแพทยา หมอภูตนา
หาแม่หมอฉันทน์ หมอแก้กฤตยา¹
กรันพระลอยังไม่หายโรค “กลั้วเพราะรัก”
พระมารดาทำให้

มนตรีจำพระกฤษฏีกา ตรวจหาหมอกทุก
ผู้ จึงรู้ว่าหมอสัตริย์ น้นออกไปอยู่ป่า
มลึกกว่าทั้งหลาย คุณพันลายพันลึก ตรึก
ไตรศาสตราคม บรรณสมมติสามรรถ ช่างด
โดยคุณโดยฤทธิ์ ธิประกาศิตเสร็จสรรพ
เขาเร่งรีบเข้ามา บู๊ตงลาภุณท์ พิธี พลี
เทพผู้มีฤทธิ์ศักดิ์สิทธิ์มนตราคม บรรณสมทำ
โดยศาสตร์ ให้พระลอราชหายหลง ให้ทำ
วรตรงอุทกมนตรีเจ้าสากลสว่างเสวย เสวย
โอสธประสิทธิ์ อันมีฤทธิ์พิเศษ สรรพระ
เกศพระสกันธ์ ตั้งมณฑลสามชั้น บันในไว้

อารักษ์กลางไวักษ์บริบาล ทวารนอกไว้ปี
ศาจ อากาศไวภูตคณา อยู่รักษาทุกแห่ง

ไสยศาสตร์เข้ามามีบทบาทใน ถิลิตพระ
ลอ อย่างเห็นได้เด่นชัดในตอนที่มีการใช้อิทธิ
พลของ “บูเจ้า” สำนักต่าง ๆ และตอนที่มี
การ “แก้กัน” ระหว่างแม่หมอผี บูเจ้าที่
เป็นผู้ช่วยฝ่ายพระนางบุญเหลือ และฝ่ายพระ
เพื่อนพระแพง อย่างไรก็ตามในขณะที่สงคราม
ซีปนาวุธทางจิต ระหว่างสมเด็จพระบูสองสำนัก
กำลังดำเนินอยู่โดยบูเจ้าฝ่ายพระเพื่อนพระ
แพง ที่มีท้าวทรงอาณุภาพเหนือกว่า พระ
ลอซึ่งมีอาการ “วิปริต” ต่าง ๆ ตลอดเวลา
ก็สารภาพกับพระมารดาว่า

ข้ารำพึงอันแท้ จะบอกความจริงแด่
พระห้ามขัดใจ ลูกนา---
พระเอยหัวใจข้า คิดใคร่ไปเห็นหน้า
เพื่อนไท่แพงทอง

ลาบวบาทเจ้าหล้า ไปสู่สองแล้วข้า
จึงฝายคนมา²

คำสารภาพรวมทั้งข้อเสนอกับพระลอถวาย
พระมารดาครั้งนั้น ทำให้พระนางบุญเหลือ

1. เล่มเดียวกัน, หน้า ๓๒

2. เล่มเดียวกัน, หน้า ๓๒

3. เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๖

หมดหวังในอำนาจของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
ซึ่งเป็นผู้ช่วยฝ่ายพระนาง จึงหาทางเหนี่ยว
รั้งพระลอด้วยวิธีอื่นคือ

จักแต่งไปสู่ถาม ฟัน้อง

จักรับพระนางมา สองสู่ พระนา¹

แต่พระลอก็หาได้ฟังไม่ สมเด็จพระปฐม
ชัยก็ได้กราบทูลพระนางบุญเหลือไว้แล้วว่า
“แม่เทพมัทธักทัตไต้”² คำสารภาพของพระ
ลอชให้เห็นว่า หัวใจของพระองค์ซึ่งมีความ
ปรารถนาในพระเพื่อนพระแพงเป็นตัวละคร
สำคัญที่ทำให้พระองค์ต้องเสด็จไปเมืองสรอง
เอง แม่เทพมัทธักทัตไต้

เมื่อเป็นเช่นนั้นก็หมายความว่า บรรดา
แม่มด หมอผี เทวดา และสมเด็จปู่ มีบท
บาทเป็นเพียง “ที่พึ่งทางใจ” ชั่วคราวของผู้
ที่ถูกอวิชชาครอบงำอยู่เท่านั้น หาได้มีอิทธิ
พลจริงจริงในการกำหนดชะตาชีวิตของผู้คนไม่
การที่พระลอยืนยันกับพระมารดาว่า

ผิไปถึงแล้วและ ถึงกรรม กิด

ตกรนกลแสนสัลย์ หมั่นใหม่

เสวยสุขโสดเสวยสรวรรค์ เพราะอยู่ก็ดี

บ อยู่เลยลาไต้ ธิราชแล้วจักไป

ถึงที่อ้างแล้วข้างต้น³ ย่อมแสดงให้เห็น
ว่า พระลอรู้ตัว และตัดสินใจเลือกวิถีชีวิต
ช่วงต่อไปด้วยพระองค์เองทั้งนี้โดยอ้างความ
คิดในเรื่องกฎแห่งกรรม เป็นการสนับสนุน
การตัดสินใจของพระองค์ว่า

ถึงกรรมจักอยู่ได้ นันใด พระเอย

กรรมบ่ มีมีใคร ฆ่าข้า

กุศลส่งสนองไป ถึงที่ สุขนา

บาปส่งจำตกข้า ช่วยได้นันใด

พระเพื่อนพระแพงนั้นเล่าก็เป็นผู้ที่ตก
อยู่กลางกองกิเลส และอวิชชา อย่างเห็นได้
ชัดเช่นกัน ผู้ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นว่าทั้ง
สององค์ตกเป็นทาสของกามตัณหาอย่างไม่
พยายามถอนตัว แต่กลับเดินหน้าเข้าหาเชื้อ
เพลิงแห่งกามราคะเสียอีก การกระทำเช่นนั้น
ต่างจากการกระทำของวาสิฏฐี ผู้ซึ่งพยายาม
หาทางดับทุกข์อันเกิดจากกามตัณหาด้วยอาศัย
พุทธธรรมเป็นผู้ช่วย จนได้รับความสำเร็จ
คือหลุดพ้นจากโลกีย์ทุกข์เข้าสู่ นิพพานอัน
เป็นจุดหมายปลายทางของชีวิตตามอุดมคติ
ของพุทธศาสนา พระเพื่อนพระแพง หา
ทางดับทุกข์อันเกิดจากการถูกไฟราคะเผา

1. เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๑

2. เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๕

3. เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๘

ผลญด้วยอวิชา กล่าวคือแทนที่จะเข้าหา “พระ” เป็นที่พึ่ง ทั้งสององค์กลับเข้าหา “ผี” แทน การกระทำเช่นนั้นนอกจากจะดับทุกข์ให้ถาวรไม่ได้แล้ว ยังพาตนเองและผู้อื่นไป “ถึงกรรม” อย่างน่าอนาถใจอีกด้วย

นอกจากชะตากรรม และพฤติกรรมของตัวละครที่กล่าวข้างต้นนี้ ได้แสดงให้เห็นอิทธิพลของความเชื่อผสมระหว่างพุทธธรรม กับไสยศาสตร์ อย่างชัดเจนแล้ว เมื่อเรื่องจบ ผู้เขียนยังให้มีการทำบุญทำทานในงานพระราชทานเพลิงศพของ พระลอ พระเพื่อน พระแพง และพี่เลี้ยงทั้งสี่คน มีการสร้างกุฎาคารปราสาทบรรจพระธาตุ สร้างสถูปเจดีย์ เป็นอนุสรณ์ มีการทำบุญส่งถวายด้วยความเชื่อว่า “บุญ” นั้นจะไปถึงผู้ล่วงลับ

การปฏิบัติอันเป็นผลของความเชื่อผสมระหว่างพุทธศาสนา และไสยศาสตร์ ดังที่ปรากฏอยู่ในลิลิตพระลอ นี้ เป็นการปฏิบัติที่ผู้เขียนบทความนี้พบเห็นด้วยตนเองอยู่เสมอว่า

มีปรากฏอยู่ในสังคมไทยที่มีสมาชิกอ้างว่าเป็นพุทธศาสนิกในปัจจุบันนี้ด้วย

การอาศัยแนวคิดทางปรัชญาเพื่อศึกษาวรรณคดีอาจช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจเรื่องของชีวิตมากขึ้น นอกเหนือจากที่ได้ช่วยให้เข้าใจงานประพันธ์บทที่ศึกษาเพิ่มขึ้นแล้ว อย่างไรก็ตามการศึกษาวรรณคดีตามแนวนี้ อาจทำให้เกิดการหลงทางได้ง่าย เมื่อผู้ศึกษายึดมั่นอยู่แต่ในแนวคิดของตน และพยายามดึงเหตุการณ์บางอย่างในเรื่องซึ่งอาจไม่ใช่ตอนที่มีสาระสำคัญ เข้ามาเพื่อสนับสนุนความคิดของตนเอง ผลคือทำให้มองเห็นภาพของงานประพันธ์บทนั้นในลักษณะที่ผิดไปไกลจากเจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์มาก ผู้เขียนบทความนี้เชื่อว่าทางที่ปลอดภัยก็คือ ผู้ศึกษาจะต้องทำใจให้ว่างจากการยึดมั่นเสียก่อน แล้วจึงติดตามบทประพันธ์ที่จะศึกษาอย่างใกล้ชิด พินิจพิเคราะห์อย่างละเอียด¹ ใช้วิจารณ์ญาณตัดสินว่าควรศึกษาแนวคิดทางปรัชญา แนว

1. ทั้งนี้ผู้ศึกษาต้องระลึกอยู่เสมอว่า ความหมายต่าง ๆ ในวรรณคดีขึ้นอยู่กับภาษา บทประพันธ์ยิ่งเท่าแก่ผู้ศึกษาจะต้องระวังมากเป็นพิเศษ เพราะการคัดลอกต่อ ๆ กันมานับร้อยปีและการพิสูจน์อักษรขาดประสิทธิภาพ เปิดโอกาสให้มีคำหรือความตกหล่น และเกิดอักษรวิบัติได้ ในการศึกษา ลิลิตพระลอจากฉบับพิมพ์ ของสำนักพิมพ์ที่ต่างกันเพียงสองเล่ม ผู้เขียนก็ได้พบความแตกต่างในเรื่องศัพท์พอสมควรทำให้เกิดความสงสัยว่า บางครั้งบทประพันธ์ที่ปรมาจารย์ ท่านว่าเป็นคำประพันธ์เพราะทรงเป็นยอดของวรรณคดีนั้น แท้จริงอาจ เป็นเพียงซาก ของยอดวรรณคดีในอดีต หรืออาจเป็นวรรณคดีชิ้นใหม่ เพราะผู้คัดลอก และผู้พิสูจน์อักษรช่วยกันแก้ไขโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ได้

ใดบ้างเพื่อจะได้เข้าใจงานประพันธ์บทนั้น
หรือว่าผู้ประพันธ์น่าจะต้องการแสดงแนวคิด
ทางปรัชญาแนวใด ทั้งนี้ย่อมหมายความว่า
ผู้ศึกษาวรรณคดีตามแนวนั้นจำเป็นต้องมีความ
รู้ทางปรัชญากว้างๆ เป็นพื้นอยู่บ้างแล้วด้วย

ผู้เขียนบทความนี้ประสงค์จะเสนอวิธี-
การศึกษาวรรณคดีโดยอาศัยแนวคิดทาง
ปรัชญา โดยศึกษางานประพันธ์บางเรื่อง
เป็นตัวอย่าง ผู้อ่านคงจะเห็นแล้วว่าแนวคิด
ทางปรัชญาของ Emerson ช่วยให้เราเข้าใจ
บทประพันธ์ ของ E.A. Robinson เช่น
Richard Cory ได้ตรงกับเจตนารมณ์ของกวี
ในขณะที่ความรู้เรื่องพุทธปรัชญาช่วยเพิ่ม
ความซาบซึ้งในเรื่องกามนิต แก่เรา และ
ในทำนองกลับกัน ชีวิต และพฤติกรรม
ของ Richard Cory ก็เป็นตัวอย่างช่วยขยาย
ความเข้าใจในเรื่องกฎของการชดเชย และ
วิถีชีวิตของกามนิต และวาสิฏฐี ก็ช่วยให้
ผู้อ่านเข้าใจสังขารธรรม และอุคมคติของพุทธ-
ศาสนาสัตถ์เจนชั้น

และเมื่อเราพิจารณาลิติดพระลอ ตาม
แนวคิดทางพุทธปรัชญา และทางด้านไสย-
ศาสตร์แล้วเราก็ได้เห็นงานประพันธ์บทนี้ใน
ทัศนียภาพใหม่ และในทัศนียภาพนี้เราได้
เห็นลักษณะความเชื่อของคนในสังคมไทยที่
งานประพันธ์ชิ้นนี้ได้บันทึกไว้ และได้เห็น
สังขารธรรมบางประการ ของชีวิตที่เราอาจลืม
หรือไม่เคยคำนึงถึงเช่น สังขารธรรมที่ว่า

กามทั้งหลาย ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มี
ทุกข์มาก มีพิษมาก ดังก้อนเหล็กที่ร้อนจัด
เป็นต้นเค้าแห่งความคับแค้น มีทุกข์เป็น
ผล

อนิจจา อทุฐา กามา พหุทุกข์า มหาวีสา
อโยคุโฬว สนฺตตฺโต อมฺมลา ทุกฺขปฺผลา¹

และ

ผู้ใด ต้องการสุขเพื่อตน ด้วยการก่อ
ทุกข์แก่ผู้อื่น, ผู้นั้นชื่อว่า พัวพันไปด้วย
เวร ย่อมไม่พ้นจากเวร

ปรทุกฺขุปฺธานเน โย อตฺตโน สุขมิจฺจติ
เวรํสํสํคฺคํสํสฺสญฺญํ เวรา โส น ปริมุจฺจติ²

สังขารธรรมสองประการนี้ไม่ยกเว้นผู้ใด
เลย ไม่ว่าผู้นั้นจะมีฐานะทางเศรษฐกิจ และ

1. พุทธศาสนสุภาษิต, เล่ม 3, หน้า 5

2. พุทธศาสนสุภาษิต, เล่ม 2, หน้า 24.

สังคมระดับใดก็ตาม อาจเชื่อได้ว่าผู้ประพันธ์
ลิลิตพระลอ ใช้นิยายประโลมโลกย์เป็น
พาหนะสำหรับอธิบายสังขารธรรมบางประ-
การจากพุทธศาสนา และเป็นเอกสารบันทึก
เรื่องความเชื่อทางศาสนา และเป็นเอกสาร
บันทึกเรื่องความเชื่อทางศาสนาของคนใน
สังคมไทยโดยที่ท่านอาจมิได้ตั้งใจให้เป็น
เช่นนั้น

ผู้เขียนบทความนี้เชื่อว่าการอาศัยแนว
คิดทางปรัชญาเพื่อประกอบการศึกษาวรรณ-
คดีจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถมองเห็นบท
ประพันธ์บางชั้น ในทัศนียภาพที่ช่วยให้
เข้าใจบทประพันธ์นั้นมากขึ้นช่วยให้เข้าใจ
หลักการของปรัชญาบางอย่างชัดเจนขึ้น
และช่วยขยายขอบเขตของความเข้าใจใน
เรื่องชีวิตของผู้ศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น
ด้วย

นตฺถิ รากสโม อคฺคิ ไฟเสมอด้วยรากะไม่มี (พุทธภาษิต)

